

Skönheten eller odjuret

En stilistisk studie om Medusa i grekiskt vasmåleri

Alla som ser på Medusa förstenas – ändå är hon kanske en av de mest igenkända karaktärerna från den grekiska mytologin. Framställningen av Medusa uppkom runt 700 f.Kr. och bilden har varit med oss sedan dess: under renässansen har gorgonen varit

ett objekt för poesi och idag har Medusa börjat användas som en feministisk symbol där hon har fått representera kvinnlig vrede.

Med andra ord har bilden av Medusa genomgått förändringar under åren, dock har de viktigaste egenskaperna varit konstanta. I

den här artikeln kommer jag att titta på sju olika vaser daterade mellan ca 500 och ca 300 f.Kr. för att undersöka utvecklingen av framställningen av Medusas yttre och hur hon går från ful till skön i det grekiska vasmåleriet.

MYTENS BÖRJAN

”Hur kommer jag att dö?” frågade Akrisios, kungen av Argos, ett orakel. ”Ditt barnbarn kommer att döda dig”, svarade oraklet. Av rädsla för oraklets profetia lät Akrisios bygga en kammare av mässing under marken där han låste in sin dotter Danaë i förhoppning om att han hade lyckats undgå sitt öde.

En dag fick Zeus, den störste av alla Olympens gudar, syn på den inlåsta Danaë och blev förälskad (eller snarare kåt) – Zeus förförde prinsessan genom att förvandla sig till

En svartfigurig olpe (kanna) vars motiv visar hur Perseus dödar Medusa. © The Trustees of the British Museum.

ett gyllene regn som rann genom taket på kammaren och ner i hennes knä.

Danaë blev med barn och hon födde en son: Perseus.

När Akrisios fick veta att Danaë fött Perseus låste kungen in sin dotter och sitt barnbarn i en kista som han lät kasta i havet. Kistan flöt iland på ön Serifos där de räddades av Diktys som lät uppfostra Perseus som sin egen son.

Polydektes, Diktys bror och kung av Serifos, blev kär i Danaë och ville gifta sig med henne – men då Perseus nu hade vuxit upp och blivit man kunde Polydektes inte gifta sig med hans mor utan Perseus medgivande (vilket han inte gav).

En dag tillkallade Polydektes sina vänner, inklusive Perseus, under den falska premisen att samla in hästar i bröllopspresent till Hippodameia, dotter till kung Oinomais av Elis. När Perseus inte kunde bidra med en häst (vilket Polydektes visste), befallde kungen honom att han skulle hämta gorgonens huvud – med förhoppningen att Perseus skulle misslyckas även med detta.

JAKTEN PÅ MEDUSA

Perseus reste, med hjälp av Athena och Hermes, till Forkys döttrar. Döttrarna var gamla sedan födseln och systrar till gorgonerna. De hade bara ett öga och en tand som de delade mellan sig. Perseus stal ögat och tanden och döttrarna kunde bara få tillbaka dessa om de berättade hur han kunde ta sig till nymferna.

Framme hos nymferna fick han tre gåvor som skulle hjälpa honom i hans uppdrag att dräpa gorgonen: Hermes bevingade skor, Hades osynlighetshjälm och en *kibisis* – en säck. Hermes gav Perseus även en diamanthård skärva. Perseus flög sedan till havet där gorgonerna bodde.

Gorgonerna var tre stycken: Stheno, Euryale och Medusa – Medusa var den enda dödliga av de tre systerarna. Deras hud var hård som fjällen på en drake, de hade stora betar som ett svin, händer av mässing, stora gyllene vingar och de förvandlade alla som såg på dem till sten. Som tur var för Perseus låg gorgonerna och sov för tillfället.

PERSEUS DRÄPER MEDUSA

Perseus tog på sig Hades hjälm och blev osynlig. Han ställde sig ovanför gorgonerna där de sov och med hjälp av Athena, som styrde Perseus hand samtidigt som han tittade i reflektionen på sin mässings-sköld (där han kunde se Medusa utan att bli förstenad), halshöggs han henne med diamantskärnan! Ur Medusas öppna hals flög den bevingade hästen Pegasos och krigaren Chrysaor (som hon hade tillsammans med Poseidon).

Perseus lade Medusas huvud i sin *kibisis* och försvann därifrån. Gorgonerna vaknade och jagade efter honom för att hämnas sin syster, men tack vare Hades hjälm, som gjorde honom osynlig, lyckades de inte se Perseus.

Myten slutar inte här: Perseus flyr; träffar och räddar prinsessan Andromeda från att offras till ett havsodjur; återvänder till Serifos där han räddar Danaë och Diktys från Polydektes genom att förstena Polydektes med Medusas avhuggna huvud; Diktys blir den nye kungen av Serifos; Perseus ger Hermes hjälmen och skorna för att lämnas tillbaka till nymferna, Perseus ger Athena Medusas huvud; Perseus får veta oraklets profetia och bestämmer sig för att resa till Larissa där den nuvarande kungen har anordnat ett spel till ära för sin döde far – Perseus deltar i spelet och räkar kasta en diskus som landar så illa på Akrisios fot att denne dör.

Med myten i minnet ska jag diskutera vaserna. Den äldsta vassen i min undersökning är en svartfigurig olpe daterad till ca 550–530 f.Kr. På vassen är Medusa avbildad frontalt (det vill säga framifrån och inte i profil som figurer vanligtvis är). Medusa har ett klassiskt arkaiskt leende, vilket kan beskrivas som stelt och uppfattas som forcerat. Hon ser ut att springa bort från Perseus och Hermes som båda står stilla och betraktar henne.

Den här framställningen av Medusa skiljer sig från den skriftliga källan till myten där Perseus dödar Medusa när hon sover. Medusas yttre ligger dock nära de skriftliga källorna, både från Homeros *Iliaden* och Pseudo-Apollodoros standardiserade version där hon beskrivs som ett hemskt monster (Bibl. 2.4).

På ett fragmentariskt motiv på en svartfigurig halsamfora daterad till ca 500 f.Kr. är Medusa halshuggen och faller mot marken. Medusas systrar är avbildade springande med frontalt ansikte samt det klassiska arkaiska leendet. Medusa och hennes systrar har fått behålla sin muskulösa och starka fysik. På en ungefär samtida, ca 500 f.Kr., boiotisk svartfigurig lekyt är Medusa halshuggen och ligger på marken. Ur den öppna halsen föder hon den bevingade hästen Pegasos. Perseus är på väg från platsen med hjälp av

Hermes flygande skor, i hans *kabisis* ligger Medusas huvud. Våldigt litet går att se av Medusas huvud i säcken. Däremot har Medusas kropp framställts som betydligt slankare än i tidigare motiv, vilket indikerar att hennes transformering från ful till skön har påbörjats. Dock är denna ännu inte tydlig – framställningen på denna vas var fortfarande mer undantag än regel under denna period.

Motivet på en rödfigurig hydria, daterad till ca 490 f.Kr., föreställer endast en gorgons huvud och det går att anta att det är

Svartfigurig halsamfora, som visar en halshuggen Medusa till höger. © The Trustees of the British Museum.

Svartfigurig lektyt som man använde för olja. Motivet visar hur Perseus flyr med Medusas avhuggna huvud © The Metropolitan Museum of Art.

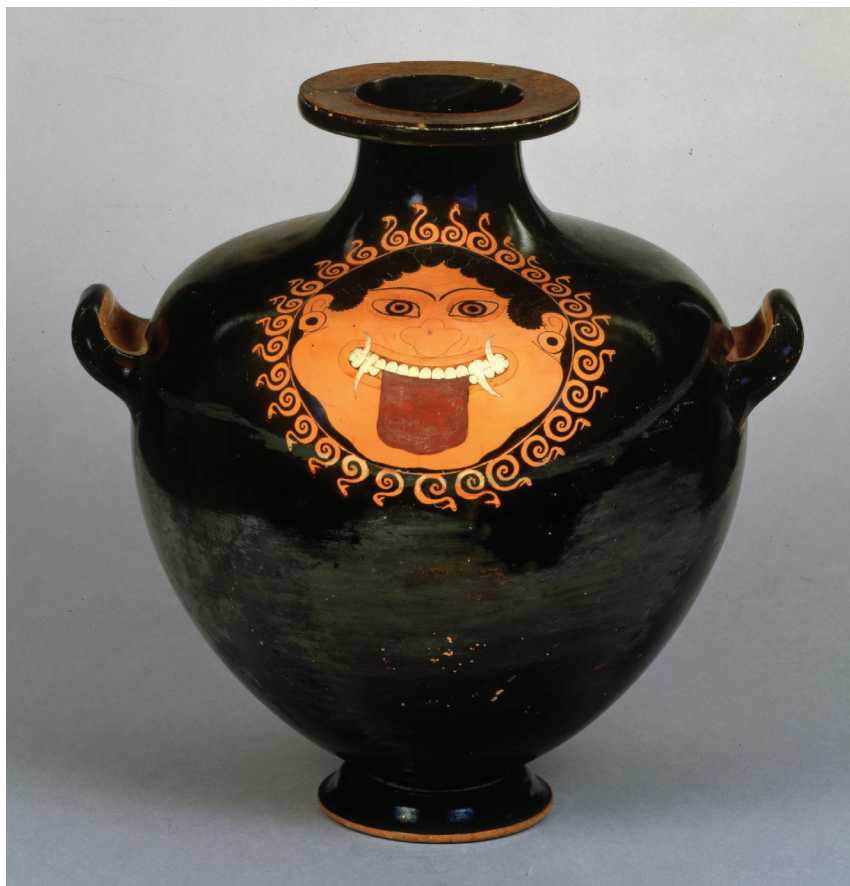
vår huvudperson Medusa. Huvudet är framställt frontalt och hennes utseende stämmer överens med hur gorgonerna beskrivs i myten. Vid den här tidpunkten, tidigt 400-tal f.Kr., är Medusa fortfarande ett monster. Undantaget är, som tidigare nämnts, den boiotiska vaser där Medusas övergång från ful till skön börjar indikeras.

Ungefär 30 år senare har Medusas monstruositet tonats ner. På en rödfigurig hydria daterad till ca 460 f.Kr. har figurerna börjat frånga de arkaiska stela poserna och blivit mer rörliga och akrobatiska – till exempel är Perseus avbildad mitt i en rörelse på väg bort från Medusas kropp och hennes förtvivlade systrar. Som sagt, Medusas monstruositet

har tonats ner i och med att hon nu har fått en mer mänsklig kropp samt är mindre muskulös än på tidigare framställningar – Medusa får dock behålla vingarna, vilket i princip är det enda som utmärker henne som ett monster eller en mytologisk varelse.

På en rödfigurig pelike daterad till 540–440 f.Kr. framställs Medusa i allra högsta grad mer mänsklig: hennes kropp är slank och saknar tecken på att vara muskulös som på tidigare vaser. Även här har konstnären valt att behålla vingarna som utmärker att hon är en mytologisk varelse. Dock är vingarna graciösa och påminner snarare om en fågels än ett monsters. Scenen innehåller ingen dramatik då det inte förekommer

- En olpe påminner till utseendet om dagens kanna och användes under antiken till att hålla upp vin ur. Handtaget är oftast höjt över läppen och det finns inga distinkta axlar.
- På en halsamfora är handtagen fästa på halsen och kärlet användes till transport eller förvaring.
- En lektyt har en smal kropp, ett handtag som är fäst vid halsen och saknar läpp. Kärlet användes till förvaring av olja och associeras ofta med begravningsriter.
- Hydria är ett stort kärl med en stor rund kropp med runda axlar och en tydlig hals. Kärlet användes oftast till att bära vatten i och var oftast dekorerat med mytologiska eller vardagliga motiv.
- En pelike påminner till utseendet om en amfora med två handtag fästa högt upp på magen och slutar vid den smala halsen. Kärlet har en nästan sfärisk kropp, en utstående mun samt fot.
- Krater är ett blandningskärl och finns i olika utformningar. Gemensamt är att kratern har en stor rund kropp och en stor öppen mun. Kärlet användes oftast till att blanda vin och vatten.

Rödfigurig hydria, där gorgonhuvudet ristats in i leran innan bränning. Runt huvudet finns 28 ormar målade.
© The Trustees of the British Museum.

någon jakt eller blod, utan motivet skildrar istället ögonblicket precis innan Perseus hugger huvudet av Medusa, när hon sover fridfullt med huvudet vilande i sin ena hand och lutande sig mot blomornament på motivets högra sida.

Den sista och yngsta vassen är en rödfigurig krater daterad till ca 400–385 f.Kr. I denna scen avbildas Medusas redan avhuggna huvud – hennes kropp finns inte

med i motivet. Hon har dock fått tillbaka sina ormar – enbart två stycken – som slingrar i hennes hår, vilket är ett kännetecken som gör det möjligt att identifiera henne som Medusa och som utmärker henne som ett monster. Hennes ansikte är dock detaljerat vilket skiljer sig från tidigare framställningar: hon har en bister uppsyn med mungipor som pekar nedåt, ledsna ögon och en aning rynkad panna.

Rödfigurig hydria, som visar en halshuggen Medusa i mitten och en flyende Perseus till vänster. ©The Trustees of the British Museum.

Till skillnad från i tidigare framställningar har Athena en mer aktiv roll i denna scen – det är trots allt hon som håller i Medusas avhuggna huvud och huvudet speglas i skölden som står lutad mot Athenas höft.

FRÅN FUL TILL SKÖN

Framställningen av Medusa delas ofta in i tre faser: arkaisk, mellan och skön – det vill säga, Medusa förvandlas från ett monster till

en vacker kvinna i det grekiska vasnmåleriet någon gång vid mitten av 400-talet f.Kr. då hon börjar skildras som mer mänsklig.

Framställningen av Medusa kan tolkas som en stilmässig utveckling där konstnärs-idealerna påverkade motivet, detta i samband med att svartfigurig och rödfigurig keramik utvecklades – vilket påverkade motiven – till exempel att det monstruösa tonades ner under den klassiska perioden.

Även de skriftliga källorna kan ha påverkat framställningen av Medusa – myter förändras med tiden av olika anledningar, till exempel kan element läggas till eller tas bort för att anpassas till mediet. Pindaros refererar till Medusa som "den skönkindade" i det tolfte *Pythiska odet* som daterats till ca 490 f.Kr., vilket ställs i kontrast till Homeros *Iliaden*, där Medusa beskrivs som ett fruktansvärt och groteskt monster. Med andra ord har det skett en utveckling i både litteraturen och den visuella konsten.

Forskare har även poängterat att det är viktigt att förstå kontexten till Medusas framställning på vaserna: är det meningen att glorifiera hjälten Perseus, framkalla sympatier för Medusa, locka till skratt eller åstadkomma andra reaktioner. Medusa tar dock fokus från Perseus, det är henne betraktaren noterar först. Genom alla århundranden är Medusas utveckling även den mest tydliga – på de vaser där Perseus, Hermes och Athena har skildrats, har de utvecklats minimalt i jämförelse med Medusa.

På en rödfigurig pelike kan vi se hur Perseus håller på att hugga huvudet av en sovande Medusa.
© The Metropolitan Museum of Art.

LÄSTIPS

Pseudo-Apollodorus, *The Library*, Volume 1: Books 1–3.9 (Loeb Classical Library), översatt av J. G. Frazer, Cambridge 1921.

S.R. Wilk, *Medusa: Solving the Mystery of the Gorgon*, Oxford 2000.

Malin Wik Wallin har en masterexamen i antikens kultur och samhällsliv vid Stockholms universitet.

Rödfigurig krater där vi ser Athena som håller upp Medusas avhuggna huvud (observera spegeln i Athenas sköld). © Museum of Fine Arts Boston.